Tale til Bent Melchior prisen 2026
19.20–19.30 Verden udefra – Anja C. Andersen

Kære alle.

Når man som jeg har brugt en stor del af sit liv på at forsøge at forstå universet, får man et lidt særligt blik på verden. Jeg forsker i stjerner og stjernestøv. I det stof, der bliver dannet omkring stjerner og siden kan ende som en del af nye stjerner, planeter og levende væsener. Det betyder, at en del af mit arbejde handler om noget, der foregår ufatteligt langt væk. Men det har samtidig lært mig noget om det, der er helt tæt på. Om os mennesker.

For når jeg ser på verden som astrofysiker, ser jeg en lille planet, der kredser om en ganske almindelig stjerne i udkanten af en galakse med flere hundrede milliarder andre stjerner. Og vores galakse er blot én blandt milliarder af galakser i det synlige univers. Set fra det perspektiv er Jorden ikke centrum for ret meget. Og vi mennesker er meget små. Alligevel oplever jeg ikke universet som noget, der gør os ubetydelige. Tværtimod.

For så vidt vi ved, er vi det eneste sted i universet, hvor stoffet er blevet levende, har fået bevidsthed og er begyndt at stille spørgsmål til sin egen eksistens. Vi er så at sige stjernestøv, der har lært at se op på stjernerne. Vi er en del af universet, der forsøger at forstå universet. Det finder jeg både svimlende og smukt.

Men universet lærer mig også noget andet. Det lærer mig ydmyghed. For universet er større og mere mærkeligt, end vi kan begribe. Og hver gang vi tror, at vi har forstået det, opdager vi noget nyt, som tvinger os til at tænke igen.

Det er måske en af de vigtigste ting, forskningen har lært mig: At jeg kan vide meget og stadig tage fejl. At jeg kan være ekspert på mit område og samtidig have brug for andre menneskers viden. At det ikke er et nederlag at ændre mening. Det er nemlig sådan, at vi bliver klogere.

Og måske er den erkendelse også et godt sted at begynde, når vi skal tale om tillid og respekt.

For hvis jeg er helt sikker på, at jeg selv har forstået det hele, er det svært at lytte til andre. Hvis jeg derimod erkender, at mit eget udsyn altid er begrænset, bliver der plads til nysgerrighed. Til dialog. Og måske ligefrem til at opdage, at et andet menneske kan se noget, jeg selv har overset.

Aftenens tema tager afsæt i mødet mellem tro og videnskab. Det bliver nogle gange fremstillet, som om tro og videnskab er to hære, der står over for hinanden. Som om den ene side må vinde, og den anden må tabe. Jeg har aldrig selv oplevet det som en særlig frugtbar måde at tænke på.

Videnskab er først og fremmest en metode til at undersøge verden. Vi opstiller hypoteser. Vi foretager observationer. Vi afprøver vores idéer. Vi offentliggør vores resultater, så andre kan kritisere dem. Og hvis observationerne ikke passer med vores teori, må vi ændre teorien.

Det sidste holder jeg meget af ved videnskaben. Virkeligheden er nemlig ikke forpligtet til at passe ind i mine forestillinger om den. Jeg kan have brugt flere år på en idé. Jeg kan være blevet knyttet til den. Jeg kan synes, at den er både smuk og overbevisende. Men hvis observationerne viser noget andet, er det idéen, der må vige. Ikke virkeligheden. Det er en form for intellektuel ydmyghed, som jeg tror, vi kunne have glæde af i mange flere sammenhænge end blot indenfor forskning.

Naturvidenskaben kan fortælle os meget om, hvordan universet har udviklet sig. Den kan fortælle os, at grundstofferne i vores kroppe er blevet dannet i stjerner. Den kan fortælle os, hvordan livet har udviklet sig på Jorden. Men naturvidenskab kan ikke fortælle os, hvordan vi bør behandle hinanden. Den kan ikke måle et menneskes værdighed. Den kan ikke afgøre, hvad vi skylder et andet menneske. Og den kan ikke give os et endeligt svar på, hvad der gør et liv meningsfuldt.

Det siger jeg ikke for at gøre videnskaben mindre. Videnskaben er noget af det mest fantastiske, vi mennesker har skabt. Men netop fordi jeg holder så meget af den, mener jeg også, at vi skal være ærlige om, hvad den kan, og hvad den ikke kan.

Der findes spørgsmål, hvor vi kan undersøge, hvad der er sandt og falsk. Jorden er ikke flad, uanset hvor stærkt nogen måtte synes det. Fakta er ikke en smagssag. Men der findes også spørgsmål om mening, ansvar, håb og menneskeværd, som ikke kan afgøres med et teleskop eller i et laboratorium.

Problemet opstår måske, når vi forlanger, at ét verdensbillede skal kunne besvare alle slags spørgsmål. Eller når vi bliver så optagede af at forsvare vores egne svar, at vi holder op med at høre, hvilket spørgsmål det andet menneske faktisk forsøger at stille.

Jeg møder mange mennesker gennem mit arbejde som forsker, underviser og formidler. Mennesker med meget forskellige erfaringer og meget forskellige forudsætninger. Nogle er dybt optagede af astrofysik. Andre synes, det er interessant, men også ubegribeligt. Nogle har stor tillid til forskningen. Andre er skeptiske over for den. Gennem de møder er det blevet mere og mere tydeligt for mig, at man ikke skaber tillid ved blot at insistere på, at man er ekspert. Man skaber heller ikke tillid ved at tale højere.

Tillid opstår, når mennesker oplever, at de bliver taget alvorligt. Når de får lov til at stille deres spørgsmål. Når vi er villige til at forklare, hvordan vi ved det, vi ved. Når vi er ærlige om vores usikkerheder. Og når vi også er parate til at lytte.

Som forsker kan jeg godt være den person i rummet, der ved mest om stjernestøv. Men det betyder ikke, at jeg ved mest om det menneske, jeg taler med. Det menneske har en historie, nogle erfaringer og måske nogle bekymringer, som jeg ikke kender.

Hvis jeg vil have, at vedkommende skal lytte til mig, må jeg også være villig til at lytte den anden vej. Her kommer respekten ind. Respekt betyder ikke, at vi skal være enige. Det betyder heller ikke, at alle holdninger skal stå uimodsagte. Man kan respektere et menneske og samtidig kritisere dets synspunkter skarpt. Faktisk kan kritik være et udtryk for respekt.

Når jeg tager et andet menneskes argument alvorligt nok til at svare på det, anerkender jeg, at vedkommende er værd at gå i dialog med. Det modsatte af respekt er derfor ikke uenighed. Det modsatte af respekt er ligegyldighed. Eller foragt.

Det er det øjeblik, hvor vi ikke længere ser et menneske, men kun en kategori. En religiøs. En ateist. En akademiker. En fra eliten. En indvandrer. En nationalist. En fra højre. En fra venstre.

Vi gør det alle sammen. Også jeg. Vi placerer mennesker i kasser, fordi det gør verden lettere at overskue. Men når vi først har reduceret et menneske til en kategori, bliver det meget let at afvise det. Så behøver vi ikke længere lytte. Vi tror på forhånd, at vi ved, hvad den anden vil sige. Vi møder ikke længere et menneske. Vi møder vores egen forestilling om det menneske. Og så er samtalen i virkeligheden slut, før den er begyndt.

Tillid fungerer på en lignende måde. Tillid betyder ikke, at vi ukritisk skal tro på alt, hvad andre fortæller os. Blind tillid kan gøre os lette at manipulere. Men total mistillid gør fællesskabet umuligt. Et samfund kan ikke fungere, hvis vi som udgangspunkt tror, at alle andre lyver, at alle institutioner er korrupte, og at alle, der er uenige med os, må have onde hensigter.

Tillid er ikke fraværet af kritik. Tillid er troen på, at det nytter at gå ind i en samtale. At den anden måske har noget at bidrage med. At vi kan være uenige uden at være fjender. Og at ingen af os behøver at miste vores værdighed, fordi vi ændrer mening.

Jeg har selv ændret mening mange gange. Som forsker har jeg måttet opgive idéer, som jeg troede på. Som underviser har jeg måttet erkende, at noget, jeg syntes, jeg havde forklaret fremragende, overhovedet ikke var blevet forstået. Som formidler har jeg oplevet, at det, jeg selv syntes var det vigtigste, ikke nødvendigvis var det, andre mennesker havde brug for at høre.

Det er ikke altid behageligt. Men det er lærerigt. For vi taler ofte om mod som evnen til at stå fast. Nogle gange kræver det større mod at flytte sig. At sige: Det havde jeg ikke tænkt på. Her tog jeg fejl. Jeg misforstod dig. Det menneske, jeg troede, jeg kendte, viste sig at være anderledes. Det er ikke et nederlag. Det er selve forudsætningen for erkendelse.

I forskningen bliver jeg ikke en dårligere forsker af at opdage, at min hypotese var forkert. Tværtimod. Hvis jeg tager opdagelsen alvorligt, er jeg blevet klogere. Men i den offentlige debat behandler vi alt for ofte det at ændre mening som et tegn på svaghed. Vi graver gamle udtalelser frem og kræver fuldstændig konsekvens gennem et helt liv.

Dermed risikerer vi at skabe et samfund, hvor det bliver farligt at lære noget nyt. For hvis man bliver straffet for at ændre mening, bliver det sikreste at holde fast. Også når man inderst inde godt ved, at man tog fejl.

Brobygning kræver derfor ikke kun, at vi inviterer andre til at komme os i møde. Det kræver, at vi selv er villige til at gå ud på broen. Jeg synes, at en bro er et meget præcist billede. For en bro er ikke et sted, hvor man står helt sikkert. Man har forladt sin egen bred, men er endnu ikke nået over på den anden. Man befinder sig midt imellem.

Det kan være ubehageligt. På en bro kan man mærke vinden. Man kan se afstanden ned. Man kan blive i tvivl om, hvorvidt den anden faktisk kommer én i møde. Og man risikerer at opdage, at ens egen bred ser anderledes ud, når man betragter den på afstand. Men broen er også det eneste sted, hvor et møde kan finde sted.

Et sådant møde forudsætter, at vi tør risikere noget. Ikke at vi opgiver vores værdier. Ikke at vi lader som om, alle synspunkter er lige gode. Men at vi tør risikere, at den anden ikke er helt, som vi havde forestillet os.

Når jeg tænker på Bent Melchior, hæfter jeg mig især ved, at han ønskede at blive husket som et menneske, der havde gjort sig umage for at gøre verden bedre. Jeg synes, der ligger noget meget smukt i ordene *at gøre sig umage*. Ikke at have løst alle verdens problemer. Ikke at have været ufejlbarlig. Ikke at have overbevist alle andre. Men at have gjort sig umage.

Jeg kan godt lide den formulering, fordi den placerer et ansvar hos os hver især. Vi kan ikke altid ændre verden. Men vi kan gøre os umage i det møde, vi står i. At gøre sig umage kan være at lytte lidt længere, end man egentlig har lyst til. At spørge en ekstra gang, om man har forstået den anden rigtigt. At være kritisk over for sin egen første reaktion. At skelne mellem et menneske og dets holdninger. At sige fra over for had og umenneskeliggørelse, også når det går ud over nogen, man ikke deler verdenssyn med.

Bent Melchior vidste fra sit eget liv, hvad der kan ske, når mennesker fratages deres individualitet og reduceres til en religiøs eller etnisk kategori. Derfor må respekt være mere end høflighed. Respekt for mennesket forpligter. Den betyder, at ethvert menneske har en værdighed, som ikke afhænger af, om vi kan lide vedkommende. Ikke afhænger af tro, uddannelse, oprindelse, social status eller politisk overbevisning. Og ikke forsvinder, fordi et menneske siger noget, vi finder forkert.

Det betyder ikke, at alle handlinger eller holdninger skal tolereres. Vi må modsige racisme, antisemitisme, diskrimination og dehumanisering. Men vi skal gøre det uden selv at overtage den logik, vi ønsker at bekæmpe. Vi må forsvare menneskeværdet, også når vi kæmper imod andre menneskers idéer.

Når jeg forestiller mig Jorden set udefra, kan jeg ikke se landegrænser. Jeg kan ikke se, hvem der tror på hvilken gud. Jeg kan ikke se, hvem der stemmer på hvilket parti. Jeg kan ikke se vores titler, indkomster eller uddannelser. Jeg ser en lille, lysende planet i et

enormt mørke. Det betyder ikke, at vores forskelle er ligegyldige. Forskelle kan være værdifulde. De kan give os nye perspektiver og nye måder at forstå verden på.

Men set udefra er én ting meget tydelig: Vi deler den samme planet. Vi er alle afhængige af den samme tynde atmosfære. Der findes ikke en reservejord, som vi kan flytte til, hvis vi ødelægger denne. Vi har kun hinanden.

Derfor er tillid og respekt ikke blot pæne værdier, som vi kan bekende os til ved særlige lejligheder. De er en nødvendighed. Tillid er det, der gør det muligt at gå ud på broen. Respekt er det, der gør, at vi ikke forsøger at skubbe hinanden ned fra den. Og nysgerrighed er det, der får os til at fortsætte hele vejen over.

Hvis vi vil gøre verden bedre, behøver vi måske ikke altid begynde med de store paroler. Vi kan begynde med at gøre os umage. Med at lytte. Med at være uenige uden at gøre hinanden uværdige. Med at stå fast på fakta, men være ydmyge over for vores egen forståelse. Med at turde sige: Det ved jeg ikke. Og med at turde blive klogere.

For set fra universet er vi små. Men i et andet menneskes liv kan måden, vi møder hinanden på, være afgørende.

Tak.